

METODOLOŠKA ISTRAŽIVANJA DRUŠTVENO-MORALNOG RAZVOJA I VASPITANJA (sa osvrtom na darovite)

Rezime: Autor kritički razmatra i analizira metode, tehnike i instrumente proučavanja relevantnih problema moralnog razvoja dece i mladih, primenjena u radovima (studi-jama) Pijažea, Hartšorna i Tabe, Kolberga, Mekgovena, Lia, N. Bula, Bronfenbrenera i saradnika. U tim istraživanjima korišćene su različite metode, tehnike i instrumenti, vođeni intervjui, objektivno beleženje, ponašanje, skale, inventari ličnosti, upitnici, sociometrijske tehnike, priče-dileme sa konfliktnim situacijama, projekтивne tehnike, testovi, kontrolisani eksperimenti. Ova metodologija je primenjivana za sve učenike uključujući i darovite.

Pitel i Mendelson su (1986. godine) sačinili selektivni pregled različitih metodoloških postupaka koji su primenjivani od 1894-1965. godine. Pregled proučavanja društvenog razvoja i vaspitanja uradio je P. E. Vernon (1963. godine) iznoseći i komentarišući prednosti i nedostatke "glavnih tipova metoda": intervjua, objektivnih beležaka, skaliranja, inventara, upitnika sociometrije, projektovanih tehnika, testova ponašanja i kontrolisanih eksperimenata.

U savremenom društvu, ukazuje autor saopštenja, sve više se primenjuju metode prognoziranja i futuroloških predviđanja uz multidisciplinarnu primenu specifičnih metoda i postupaka i u kombinaciji sa drugim naukama.

U Engleskoj su 2007. godine (Univerzitet u Warwick-u) obavili ispitivanje društvenih i moralnih vrednosti darovitih učenika, uz primenu sedmostepene skale na upitniku sa 79 ponuđenih vrednosti. Rezultati su proveravani prema: polu, religijskoj pripadnosti, etničkoj pripadnosti i tipu škole u kojoj su identifikovani daroviti učenici. Slična ispitivanja su obavljena i u Srbiji (Visoka škola za obrazovanje vaspitača u Vršcu) da bi se utvrdili faktori koji bitno utiču na sistem vrednosti darovitih učenika, na uzorku članova MENSE (136 članova) i kontrolnoj grupi od 225 učenika srednjih škola. Primenjen je grupni test opštih sposobnosti i petostepena skala na upitnik sa ponuđenim vrednostima.

Ključne reči: učenici, vrednosti, vaspitanje, darovitost, metodologija.

Empirijska istraživanja u oblasti morala započeta su krajem XIX veka. Osbornov rad (Osborne, P. W., 1894) *Etički sadržaji dečijeg mišljenja* smatra se najstarijom studijom o moralnosti, a četiri godine kasnije – 1898, (Scharp, F. C.) je organizovao obimnije istraživanje moralnih sudova, u cilju primene i provere jedne objektivnije metode ispitivanja moralnih sudova (*Objektivne studije nekih moralnih sudova*). U ovom istraživanju Šarp je primenio deset hipotetičkih situacija, zahtevajući da ih ispitanici vrednuju na osnovu vlastitih moralnih uverenja. Smatra se da su pomenuta dva rada *pionirski pokušaji* istraživanja u domenu morala.

U proteklom periodu objavljen je veliki broj istraživačkih radova o moralu i moralnosti uz primenu različitih metoda, tehnika i instrumenata. Raznovrnost u metodološkom pogledu i veliki broj istraživanja, nametnuli su potrebu njihovog kritičkog razmatranja i procenivanja kao i potrebu za izvesnim sistematizovanjem.

Pitel i Mendelson (Pittel, Stephen and Mendelson, Gerald, 1966) dali su pregled radova o procenjivanju moralnih vrednosti, uz primenu različitih metodoloških postupaka, instrumenata i tehnika- Pomenuti autori su sačinili *selektirani pregled*, ograničavajući svoje razmatranje na radove koje su smatrali najznačajnijim u proučavanju moralnih vrednosti i koji sa teorijskog i metodološkog stanovišta imaju širu primenu i veći značaj. U studiji *Merenje moralnih vrednosti – pregled i kritika* obuhvatili su radove iz vremenskog perioda koji pokriva sedamdeset godina, od 1894. do 1964. godine.

Budući da se pregled istraživanja završava sa 1964. godinom, u njemu nisu našle mesta savremene metode, instrumenti i postupci kao što su matematika i kibernetika, tehnike modeliranja i dr., koje nalaze sve veću primenu u proučavanjima i istraživanjima društvenih nauka, pa i u proučavanju morala i moralnosti.

Pregled istraživačkih metoda i tehnika u području društvenog vaspitanja uradio je engleski psiholog P. E. Vernon (Vernon, Philip, 1963) u radu *Kritički pregled istraživačkih tehnika u društvenom vaspitanju*. Vernon ukazuje da, i pored toga, što postoji dobro mišljenje o metodama i tehnikama koje primenjuju psiholozi "motivacija i mišljenje dece i odraslih toliko su kompleksni da ove metode pokazuju znatne teškoće i slabosti koje utiču na validnost dobijenih rezultata". Vernon je izložio i komentarisao prednosti i nedostatke sledećih devet "glavnih tipova metoda": intervjua, objektivnog beleženja, posmatranja, skaliranja, inventara, upitnika, sociometrijskih metoda, projekivnih tehnika, testova ponašanja i kontrolisanog eksperimenta.

U saopštenju ćemo izložiti najpoznatije radove istraživanja o proučavanju relevantnih problema moralnog razvoja dece i mladih, sa posebnim ukazivanjem na metodologiju koja je u njima primenjena.

Obimna studija Hartšorna i Meja (Hartshorne, H. and May, M. A.), sada već klasična, obrađuje probleme *obmane* (1928), *samokontrole* (1929) i *organizacije karaktera* (1930).

Ispitivanjem je obuhvaćemo 11.000 učenika javnih i privatnih škola, na uzrastima između 11 i 16 godina starosti. Za utvrđivanje ponašanja primenjena je serija dvadesetak različitih testova koji su posedovali kvalitete "realnosti". Izvestan broj testova bio je predviđen za merenje znanja o moralnom a jedan od njih sadržavao je 50 opisa različitih socijalnih situacija. Za svaku situaciju ponuđena su četiri rešenja, među kojima je ispitanik trebalo da odabere jedno. U drugim testovima od ispitanika je zahtevano da zauzimaju stavove, određuju pravac delatnosti, identifikuju izloženi postupak, određuju smisao moralnih termina i sl. U testovima su primenjivani različiti tipovi zadataka: prepoznavanje, višestruki izbor, zadaci ostvorenog tipa, zadaci sa više mogućnih odgovora i sl.

U ispitivanju moralnog ponašanja korišćene su i serije testova ponašanja, sa različitim situacijama, u kojima je subjektivno pružana mogućnost da varaju (u nastavi, igri ili sportu), ukradu, daju lažne odgovore o sebi, biraju između ličnih i kolektivnih nagrada i priznanja, odlučuju da nešto zadrže za sebe ili da to podele sa nekim siromašnim drugom (obmana prepisivanjem, laganje, samohvalisanje, krađa). Treba ukazati da su istraživanja Hartšorna i Meja zasnovana na društvenim

vrednostima ponašanja, a ne na određenim realnim svojstvima. Ispitivanja su dosta kritikovana u stručnoj literaturi, a stavljen je i niz primedaba na primene testova.

Posebno su značajna kompleksna, intenzivna i dugotrajna proučavanja razvoja prirode i suštine moralnog karaktera, koje su preduzeli Havigherst i Taba (Havigherst, R. J. i Taba, H., 1949). U procenjivanju moralnog karaktera (poštenja, hrabrosti, odgovornosti, lojalnosti i prijateljstva) učestvovali su vršnjaci, nastavnici, skautske vođe i omladinski rukovodioci.

Autori su kao glavni kriterijum za procenjivanja karaktera ispitivanih subjekata uzeli *reputaciju* kao realističniju oznaku karaktera. Instrumenti pomoću kojih su prikupljeni podaci o reputaciji obuhvatili su: kontrolnu listu, sastavljenu od 126 situacija sa različitim stepenima ponašanja određenog subjekta; skicu karaktera (seriju kratkih oznaka karaktera); tehniku "pogodi ko je to" (test od 26 stavki datih u parovima suprotnosti; portret "Pogodi ko je to").

Osim podataka koji su se odnosili na procenu reputacije, za svakog subjekta je prikupljen i veliki broj podataka o socijalnom poreklu i o individualnim karakteristikama.

Za prikupljanje podataka o socijalnom poreklu primenjeni su sledeći instrumenti: klasifikacija socijalnog statusa, indeks socijalnih karakteristika, upitnik o odnosima u porodici, intervju sa nastavnicima i građanima, socio-metrijski test za utvrđivanje omiljenosti ispitanika među vršnjacima.

Velika grupa podataka odnosila se na individualne karakteristike. Primenjeno je 13 različitih instrumenata: esej o životnim idealima ("kakva osoba bih želeo da budem"), upitnik o uverenju ispitanika, test životne situacije (problemi iz života, za prikupljanje podataka o sposobnostima korišćenja moralnih načela u vladanju), test moralne ideologije (za utvrđivanje šta ispitanici smatraju dobrim a šta rđavim u ponašanju odraslih); test emocionalnog života, da bi se sagledalo koja iskustva imaju veliki emocionalni značaj za ispitanike; Munijeva kontrolna lista problema za dobijanje podataka o ličnoj prilagodljivosti; testovi inteligencije (Stanford-Bine i Veksler-Belvi skala za odrasle); školske ocene; inventari interesovanja; Roršahov test i Test tematske apercepcije – TAT.

U studiji je definisano četiri tipa karaktera: prkosan, submisivan, adaptivan i samostalan, izdvojena je kategorija neprilagođenih osoba i konstatovano da najveći uticaj na karakter imaju porodica, propisi zajednice, religija i društvo.

U radu *Moralno rasuđivanje deteta* (1932) psiholog Žan Pijaže (Jean Piaget) je dinamičnim prilazom i na kreativan način otkrio i obrazložio studije (etape) u evoluciji moralnog rasuđivanja o dobru i zlu, kod dece na uzrastu od 2–14 go-dina.

Pijaže je svoja istraživanja počeo proučavanjem *pravila u igri* i kako ih se deca pridržavaju. U proučavanju ovih problema pošao je od stava da je "jedino dobra metoda u proučavanju moralnih činjenica da se izbliza posmatra i prati što je moguće veći broj individualnih slučajeva", a najbolje je ako se *posmatra igra*, kao najslobodnija aktivnost deteta. Da bi se što više približio deci Pijaže je i sam učestvovao u omiljenim dečjim igrama i aktivnostima. Smatrao je da je *posmatranje* "jedino sigurna metoda". Ovu metodu Pijaže nije apsolutizovao i nije je smatrao dovoljnom u naučnom istraživanju. Uvideo je da posmatranje omogućava dobijanje

malobrojnih i fragmentarnih podataka pa je svoj postupak proširio na primenu *kratkih priča* koje su bile povezane sa objektivnom odgovornošću, a ispitivanje je dopunio uključivanjem i školske dece. Priče su sadržavale različite pristupe, a od dece se zahtevalo da kažu u kojoj je od dve takve priče pristup bio veći ("priče u parovima"). Priče su bile smišljene tako da su motivacija, namere i posledice varirale, a priroda ponašanja je ostajala relativno konstantna. Ova metoda je bila dopunjena iscrpnim i slobodnim *intervjuima*, koji su bili neusiljeni, slobodni i bez standardizovanih pitanja, uz podsticanje ali ne i usmeravanje, uz nastojanje da čitav tok razgovora odgovara dečijem novu shvatanja.

Pijaže je posebno razvijao *kliničke razgovore* kao semistandardizovano sredstvo za testiranje dece. Na taj način je konstituisao svoju *kliničku metodu* (*méthode clinique*) kao svojevrsnu *kombinaciju intervjuja i eksperimenta*.

Primena ove metode, što je slučaj i sa kliničkom metodom, je veoma delikatna. Zahteva: solidno poznavanje razvojnih mogućnosti dece određenog uzrasta, široku opštu kulturu, osetljivost za uočavanje problema, mnogo strpljivosti, takta i razumevanja, prethodnu dužu obuku i neophodno iskustvo za uspešnu primenu.

U proučavanju moralnog razvoja Kolberg (Kohlberg, Lawrence, 1963) je imao *kognitivno-razvojni pristup*. U svojim istraživanjima primenjivao je *kombinovani metod intervjuja i upitnika na osnovu postavljenih moralnih dilema*. Sadržaj i metod intervjuja inspirisani su Pijažeovim radom, ali je Kolbergov metod i procedura znatno razrađenija i više usmerena ka mogućnostima *kvantifikacija*. Kolbergov upitnik je sastavljen iz *devet standardizovanih priča*, sa relativno složenim moralnim problemima, koje subjekta stavljaju pred izvesne moralne dileme. U pričama dolaze do izražaja sadržaji sa "aktima poslušnosti prema socijalno legalnim pravilima, ili naredbe autoriteta koje su dolazile u sukob sa ljudskim potrebama, ili pomoć drugim osobama".

Subjekti su ispitivani individualno i od njih je zahtevano da izaberu jednu moralnu situaciju. To je bio povod za razmatranje alternativne akcije za koju se subjekat izjasnio i za postavljanje niza pitanja od strane ispitivača sa ciljem da subjekat objasni razloge zbog kojih se odlučio za određenu situaciju.

Zaključke svojih istraživanja Kolberg je zasnovao na rezultatima koje je dobio na jednoj grupi dečaka (72 subjekta) iz predgrađa Čikaga. Dečaci su bili predstavnici tri uzrasna nivoa (10, 13 i 16 godina) i pripadali su svim društvenim klasama. Polovina grupe je bila sastavljena od socijalno privlačnih, popularnih dečaka, a druga grupa od socijalno izolovanih, nepopularnih dečaka. Sve grupe su bile upoređene prema QI testovima. Isti postupak je primenjen i na grupi od 24 delikventa, starih 16 godina, zatim na grupi od 24 šestogodišnjaka i grupi od 50 dečaka i devojčica starih 13 godina, koji su živeli izvan Bostona.

Godine 1957. Kolberg je započeo longitudinalnu studiju s ciljem da utvrdi pristupe razvoju moralnog rezonovanja od njegove pojave u detinjstvu do završenih oblika u zrelosti. Kolberg pridaje poseban značaj rezultatima ove studije i ona predstavlja jednu od glavnih podloga njegove teorije o fazama moralnog razvoja.

Neophodno je pomenuti i istraživanja Megovena i Lia (Magowan, S. A. i Lee, Terence, 1970) o korišćenju *projektivnih tehnika* i merenja moralnih sudova. U radu *Neki izvori grešaka pri korišćenju projektivnih metoda namenjenih merenju*

moralnih suđenja (1970) Megoven i Li su proveravali mogućnosti primene *testa doživljavanja priča* u proučavanju moralnog suđenja dece s obzirom na neke utvrđene greške do kojih dolazi primenom projektnih tehnika.

Istraživanjem je obuhvaćeno 98 učenika iz tri seoske osnovne škole. Subjekti su bili na uzrastu od 9 do 12 godina.

Za utvrđivanje projektnih fluentnosti konstruisali su poseban *merni instrument u slikama* a ne u verbalnom obliku, kako bi smanjili mogućnost transfera u eksperimentalnim situacijama. Test je sadržavao šest jednostavnih slika-crteža od kojih su tri bile sa smislom a tri bez smisla i predstavljeni su u apstraktnoj formi. Zadatak subjekata je bio da za 20 minuta, nezavisno jedan od drugog, što detaljnije opišu slike. Tri stručnjaka, nezavisno jedan od drugog, procenjivali su ponašanje rezultate svakog subjekta. Posle sređivanja rezultata eliminisani su ispitanici koji nisu ispunili određene zahteve. Dalje ispitivanje je nastavljeno uz primenu priča koje su bile podeljene na dve promerljive: šest priča sa nepoznatim sadržajem a drugih šest sa poznatim sadržajima i situacijama, biranih i modifikovanih iz savremenih knjiga za decu. Šest priča sa poznatim sadržajem sastavljeno je tako da su dve od njih bile sa izrazito "muškim" sadržajem, dve su imale izrazito "ženski" sadržaj, a preostale dve su bile neutralne.

U metodološkom pogledu autori smatraju da opisane instrumente tipa prisilnog izbora treba koristiti kadgod je to moguće zbog toga što primena ovih instrumenata može pružiti kontrolu nad razlikama u: projektnoj fluentnosti, stepenu aspiracije, razumevanju i reaktivnoj fluentnosti.

U periodu između 1960. i 1970. godine posebno su razrađivane metode i tehnike proučavanja čvrstine moralnih sudova i priroda konformističkog ponašanja. Na proučavanje ovog problema posebno su uticala istraživanja Solomona Aša (S. Asch, 1951, 1952. i 1956).

Eksperimenti Aša su u suštini bili veoma jednostavni. Subjektima su prikazivane dve bele kartice: na jednoj je bila ucrtana jedna a na drugoj tri linije različitih dužina. Zadatak se sastojao u tome da subjekti između tri linije pronađu onu koja je bila jednake dužine sa linijom na drugoj kartici. Eksperimenti su bili grupni i u njima je učestvovalo 7-9 subjekata. Svi subjekti, osim jednog, bili su u dogovoru sa eksperimentatorom i davali su iste netačne odgovore. Rezultati eksperimenta su pokazivali da ispitanik pod pritiskom grupe, povodeći se za netačnim odgovorom većine, sve više odustaje od sopstvenih, prethodno izrečenih ili tačnih odgovora (sudova).

Slična ispitivanja su obavili i Kratčfild, Osgud, Holander, Mentmolen, a u bivšem SSSR-u Sofikov, Safin, Lavrinjenko.

Većina istraživača je nastojala da dalje razvije, obogati, usavrši i pojednostavi postupke, tehnike i procedure istraživanja, kako bi dublje pronikla u prirodu konformističkog ponašanja. Izgleda da je u tom pogledu dalje otišao Kratčfild, čija se metodologija razlikuje od Ašove.

Kratčfild (Krutschfield, R. S., 1962) je uočio izvesne nedostatke u metodologiji S. Aša. Konstatovao je da postojanje grupe subjekata, koji su bili u dogovoru sa eksperimentatorom, komplikuje izvođenje opita, pogotovu kada su u pitanju deca. Osim toga, u svakoj seriji opita bilo je moguće ispitivanje samo

jednog subjekta, što je zahtevalo veliki broj eksperimenata i na taj način rad činilo neekonomičnim. Zbog toga je Kratčfild razradio metod koji je bio pogodan za istovremeno izvođenje eksperimenta sa grupom od pet subjekata, kao i sa variranjem uslova. Grupa od pet subjekata istovremeno se nalazila u izolovanim kabinama, od kojih je svaka bila opremljena tablom sa signalnim lampicama i tasterom za davanje odgovora. Na ovaj način svaki pojedinac je bio u mogućnosti da sazna odgovore ostalih ispitanika, kao i da saopšti svoj odgovor. Zatim je eksperimentator, pošto su sve signalne lampice bile povezane jedino sa njegovom kontrolnom tablom, davao netačne ali istovetne odgovore i na taj način organizovao "grupni pritisak". U ovom eksperimentu je bio slabiji socijalni pritisak na pojedinca nego što je to bio slučaj u eksperimentima Aša. Jer, dok su se u eksperimentima Aša ispitanici nalazili u situaciji neposrednog opštenja, što je uticalo da socijalni pritisak bude snažniji, dotle su u opitima Kratčfilda oni bili posredno povezani jedan sa drugim.

Kratčfild je dopunio svoj postupak i time što je posle obavljenog eksperimenta široko primenjivao *intervjuisanje*, pa je na taj način dobijao veoma korisne dopunske podatke.

Oba eksperimentalna postupka su omogućavala variranje uslova, kako po sadržaju tako i po formi, i davali su statistički značajne rezultate, koji su do određene mere omogućavali da se sagleda karakter ponašanja ispitanika. Tehnike ispitivanja su omogućavale uvođenje različitih motiva izbora pri odgovorima.

Drugačijim prilazom u proučavanju problema komformizma unekoliko se razlikuje metoda američkog profesora Bronfenbrenera (Urie Bronfenbrenner, 1967) i saradnika.

Od prethodno izloženih postupaka metod Bronfenbrenera se razlikuje ne samo po načinu postavljanja pitanja već i po grupama koje svojim suprotnim stavovima vrše pritisak na pojedince. U jednom slučaju grupa se sastojala od subjekata istog uzrasta, a u drugom slučaju za eksperimentalni pritisak su uzimani odrasli – roditelji i nastavnici.

U suštini, eksperimentalni postupak Bronfenbrenera se sastojao u *primeni serija priča-dilema sa moralnim konfliktima*, koji su bili zanovani na principu sukobljavanja moralnih normi dece sa normama koje pred njih postavljaju odrasli.

Od subjekata je zahtevano da odgovore na niz konfliktnih situacija pod tri različita uslova: pod *neutralnim uslovima*, kada im je rečeno da niko osim ispitivača neće biti upoznat sa njihovim odgovorima; u drugoj seriji ispitanici-ma je saopšteno da *svoje odgovore potpišu* i da sa njima *neće biti upoznati drugovi iz razreda*; u trećoj seriji ispitanicima je saopšteno da svoje odgovore potpišu i da sa njima *neće biti upoznati njihovi roditelji i nastavnici* (eksperimentalni "pritisak odraslih").

Pomenute metodologije su primenjivane za sve učenike uključujući i darovite (talentovane).

U prikazanim proučavanjima raznih aspekata moralnog vaspitanja ne može se govoriti ni o jednoj metodi koja bi bila posebna, specifična, za ovu oblast istraživanja. Metode upotrebljene u ovoj oblasti istraživanja uglavnom su one koje se inače koriste u društvenim naukama, pa i u psihologiji i pedagogiji. Prodiranjem metoda i instrumenata drugih nauka (sociologije, psihologije, medicine itd.) one joj mogu doneti nove ideje samo u slučaju ako budu prilagođene sadržaju i

specifičnostima pedagoških istraživanja. Korišćenjem metoda susednih (graničnih) nauka obogaćuju se sadržaj i postupci istraživanja, pruža mogućnost da se razmatra predmet proučavanja, ali takođe i elementi složenog fenomena obrazovanja i vaspitanja.

Na eksplorativnom stupnju u oblasti moralnog vaspitanja uspešno su korišćene sledeće metode: slučajno posmatranje, impresija, introspekcija, intervjui. Rezultati dobijeni ovim metodama ne omogućavaju generalizacije u oblasti moralnog ponašanja, ali mogu da posluže kao dobra osnova pri formuisanju pretpostavki za dalja, temeljnija i sistematska proučavanja, uz primenu drugih metoda i tehnika.

Posle ovih, dolaze metode koje su vezane za sistematska i objektivna (nepriistrasna) istraživanja. Zbog složenosti pojava koje se proučavaju, u sadašnjim istraživanjima korišćen je veliki broj različitih metoda i tehnika: vođeni intervjui, objektivno beleženje ponašanja, upotreba različitih skala, primena inventara, sociometrijske metode i tehnike, priče-dileme uz primenu različitih konfliktnih situacija, projektivne tehnike, testovi ponašanja, kontrolisani eksperimenti.

U uslovima naglašavanja sistema evropskih vrednosti, zatim vrednosti globalizacije, kao i različitih sukoba ekstrema i nacionalizama, u Engleskoj su želeli da utvrde koje su to specifične engleske vrednosti, koje treba poučavati i razvijati kod dece i mladih, na uzrastu do 16 godina.

Ovaj zadatak je 2007. godine poveren timu stručnjaka Univerziteta u Varviku (Warwick) u okviru projekta "The Core Values of Gifted and Talented Students in England" ("*Bitne vrednosti darovitih i talentovanih učenika u Engleskoj*"). Da bi se saznale te vrednosti određen je uzorak od 500 učenika, članova Nacionalne organizacije za darovite i talentovane. Ispitanici su odgo-varali na upitnik "Pregled važnih vrednosti i uverenja" (Schwarz Value Survey, 1990), koji je sadržavao 70 ponuđenih vrednosti, uz *primenu sedmostepene skale* ("0", "nije važno", "važno je", "vrlo važno" i "izuzetno važno"). Učenici su se opredeljivali za vrednosti i stepen njihovog značaja za njihov život i rad. Dobijeni podaci istraživanja obrađivani su prema polu ispitanika, religijskoj i etničkoj pripadnosti, kao i tipu škole koju su pohađali.

Slična ispitivanja su, 2009. godine, obavljena u Srbiji, da bi se utvrdili faktori koji utiču na sistem vrednosti darovitih učenika u našim društvenim uslovima. U istraživanju je bila uključena grupa članova MENSE Srbije, kao intelektualno daroviti subjekti sa visokim stepenom QI (136 članova) i kontrolna grupa (205 učenika) četvrtog razreda srednjih škola. Primenjen je upitnik "Schwarz Value Survey", prilagođen našim uslovima, kojim je i stručni tim sa Univerziteta u Varviku proučavao bitne vrednosti u Engleskoj.

Povezanost pojedinih vrednosti ispitivana je Čuprovim testom; rađena je faktorska analiza sa skaliranim veličinama i klaster analiza; primenjena je i multivarijantna analiza varijansi i drugih parametrijskih postupaka kao i primena Roy-evog testa; Pirsonov koeficijent i koeficijent kontingencije ("*Sistem vrednosti potencijalne društvene elite*", 2009).

Potrebno je posebno ukazati da se pedagogija kao nauka ne bavi samo problemima prošlosti i sadašnjosti, već je orijentisana i na *budućnost*. Zbog toga je

neophodno razrađivati i razvijati i *metode prognoziranja* (futuresologije), koje mogu da odgovore potrebama sagledavanja budućnosti, perspektiva i njenih vizija. Na taj način pedagoška funkcija treba da bude predviđanje ciljeva i rezultata delatnosti, a što je u saglasnosti sa predmetom pedagogije kao nauke.

Pod predviđanjem i prognoziranjem u pedagogiji da podrazumeva proces dobijanja relevantnih informacija u cilju organizovanja sadržaja, sredstava, metoda i formi vaspitnoobrazovne delatnosti u najširem smislu te reči.

Za traženje i dobijanje odgovora nisu dovoljne samo *empirijske metode i postupci*, već se mora pričati razvijanju i primeni *metoda naučnog prognoziranja*. Istraživanje budućnosti je područje *multidisciplinarnog i interdisciplinarnog pristupa*.

Futuresološke metode i predviđanja mogu se podeliti na dve velike grupe: 1. *subjektivne ili kvalitativne metode* (intuitivne metode, interpretativne metode, preskriptivne metode, normativne metode) i 2. *objektivne ili kvantitativne metode* (metode zasnovane na merenjima, deskriptivne metode, eksplorativno-analičke i dr.). Značajno načelo metodološke futuresologije *odnosi se na primenu kombinacije različitih metoda i postupaka i prognostičko prosuđivanje*.

Naučno prognoziranje u pedagogiji ima sledeće bitne osobenosti: informativnost, korišćenje iskustava iz prošlosti i sadašnjosti, vezu sa budućnošću, karakter verovatnoće, zavisnost od uslova u budućnosti, naučnu zasnovanost.

Futuresološka predviđanja ne spadaju u jednostavne probleme, pogotovu kada prognoze koje formulišemo želimo da zasnujemo na analizama procesa koji se sada razvijaju.

Na granici pedagogije i drugih srodnih disciplina razvija se jedna nova naučna disciplina – *didaktička prognostika*, čiji je zadatak da se bavi predviđanjem razvoja škole i obrazovanja u budućnosti (ciljevima, sadržajima, metoda ma, funkcijama nastavnika, odnosima između nastavnika i učenika, novim obrazovnim tehnikama i dr.).

Metode i tehnike u oblasti moralnog razvoja i vaspitanja i rezultati dobijeni njihovom primenom, na koje smo prethodno ukazali, omogućili su *određivanje i izbor "modela" moralnog vaspitanja*, kao načina mišljenja o negovanju, procenjivanju i delovanju u određenim vaspitnim situacijama. Modeli podrazumevaju stanovište o tome kako se ljudi moralno razvijaju kao i principe ili strategije za podsticanje moralnog razvoja. U celini, modeli pružaju široke osnove nauci o vaspitanju: mobilisu osećanja, podstiču mišljenje i potkrepljuju akcije.

Herš, Miler i Fielding (Hersh, Richard, Miller, John, Fielding, Glen, 1980) izdvajaju šest modela moralnog vaspitanja: 1. formiranje razložnog stava (James Shever); 2. uvidavnost prema drugima (Peter McPhall); 3. razjašnjavanje vrednosti; 4. analiza vrednosti; 5. model kognitivnog moralnog razvoja (L. Kohlberg), i 6. model društvenog delovanja (Fred Newmann).

Autori smatraju da je pomenute modele najbolje posmatrati *u jedinstvu* kako bi što uspešnije i objektivnije mogli da odgovore složenostima moralnog razvoja i vaspitanja.

Literatura:

- Bronfenbrenner, Urie (1967), *Response to pressure from peers versus adults among soviet and american school children*. International Journal of Psychology, Vol. 2, nml.
- Vrcelj, Sofija i Mušanović Marko (2001), *Prema futurološkoj pedagogiji – škola budućnosti*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Rijeka.
- Đorđević, Bosiljka (2008), *Globalizacija, škola i obrazovanje*, Pedagoška stvarnost, 9-10, Novi Sad.
- Đorđević, Gojkov, Stojanović (2009), *Sistem vrednosti potencijalne društvene elite*, 16. okrugli sto, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Vršac.
- Đorđević, Jovan (1977), *Različiti metodološki pristupi u proučavanju problema moralnog vaspitanja*. Prosveta, Beograd.
- Đorđević, Jovan (1985), *Metodologija istraživanja u društveno-moralnom vaspitanju*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- Hartshorne, H. and May, M. A. (1928), *Studies in the nature of character*. Vol. I, *Studies in deceit*. New York, Macmillan.
- Hartshorne, May and Maller (1929), *Studies in the nature of character*, Vol. 2, *Studies in service and self-control*, New York, Macmillan.
- Hartshorne, May and Shuttleworth (1930), *Studies in the nature of character*, Vol. 3. *Studies in the organization of character*, New York, Macmillan.
- Havighurst, R. J. and Taba, H. (1949), *Adolescent character and Personality*, New York.
- Hersh, R., Miller, J. and Fielding, G. (1990), *Models of Moral Education*, Longman Inc.
- Kohlberg, L. (1963), *The development of children's orientation towards a moral order: Sequence in the development of moral thought*, Vita humana, 6, 11-33.
- Kohlberg, Lawrence (1968), *Moral development*, International Encyclopedia of the Social Science. Crowel, Collier and Macmillan, Inc.
- Magowan, S. A. and Lee Terence (1970), *Some sources of error in the use of the measurement of moral judgement*, Brit. J. psychology, No. 4.
- Osborne, F. W. (1984), *The ethical content of children's minds*. Educational Review, 8, 141-146.
- Pittel, Stephen and Mendelsohn, Gerald (1966), *Measurement of Moral values – A review and critique*, Psychological Bulletin, Vol. 66.
- Proulx, Karrie, Mazzdl, Laure (2007), *The core Values of Gifted and Talented Students in England*, 17. Bial Conference Jour programme guid. University of Warwick, England.
- Proulx, Karrie, Stuart Cadwallader, Tracy Irish, Laura Mazzeli (2007), *The core Values of Gifted and Talented Students in England*. University of Warwick, United Kingdom.
- Peck, Robert and Havighurst, Robert (1960), *The Psychology of character development*, New York.
- Piaget, Jean (1969), *Le jugement moral chez l'enfant*. Paris.
- Schwartz, S. H. (1992), *Universals in the Content and Structure of Values in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical test in 20 Contries*, In: Zanna, M. P. (1992), *Advances in Experimental Social Psychology*, 29, 1-95.
- Scharp, F. C. (1898), *An objective of some moral judgements*. American Journal of Psychology, 9, 198-234.
- *The International Encyclopedia of Educational*, Edit. T. Hussn and N. Posrlethwaite. Pergamon Press, 1985.

- Vernon, P. E. (1963), *A critical survey of techniques of research in social education*. In: *The role of educational research in Social Education*, Ed. J. Sandven, Universitytatsforlaget.

Academician Jovan Đorđević
Serbian Academy of Education
Belgrade

AN OVERVIEW OF METHODOLOGICAL RESEARCH ON SOCIAL AND MORAL DEVELOPMENT AND UPBRINGING OF THE GIFTED

The author critically considers and analyses models, techniques and instruments of research on the relevant problems of moral development of children and young people, applied in the studies of Piaget, Hartshorn, Kohlberg, McGovern and Li, N. Bull, Bronfenbrenner et al. Various methods, techniques and instruments have been used in the studies: guided interviews, objective records of behaviours, scales, personality inventories, questionnaires, sociometric techniques, narrations – dilemmas with conflict situations, projective techniques, tests, controlled experiments. The methodology has been applied for all the participants, including the gifted.

Pitel and Mendelson (1966) made a selective overview of various methodological procedures applied between 1894 and 1965. The research on social development and upbringing was outlined by P. E. Vernon (1963), who commented on the advantages and shortcomings of the “main types of methods”: interviews, objective records, scaling, inventory, questionnaire, sociometric techniques, projective techniques, behaviour tests and controlled experiments.

A study on social and moral values of gifted students was undertaken in England (Warwick University) in 2007, according to a seven-grade scale in a questionnaire with 79 offered values. The results were assessed according to: sex, religion, ethnic group and the type of school where gifted students had been identified. Similar study was carried out in Serbia (Preschool Teacher Training College in Vrsac) in order to establish the factors significantly influencing the value system of gifted students, at the sample of MENSA members (136 members) and the control group of 225 secondary school students. A group test of general ability was used, along with the five-grade scale in the questionnaire with offered values.

Key words: students, values, upbringing, giftedness, methodology.